

TÜRKİYE'DE 1980 SONRASI GELİR DAĞILIMININ EKONOMİ POLİTİKALARI VE KRİZLER BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Şükrü Cicioğlu¹

ÖZET

Ekonomi Literatüründe 1980'lerden sonra öne çıkan küreselleşme olgusu günümüzde en çok tartışılan kavramların başında gelmektedir. Küreselleşme sürecinin uygulanan ekonomi politikaları ile derinleşmeye başladığı 1980'li yıllarda, siyasi ve ekonomik açıdan sendikal haklarının kısıtlanması, Türkiye'de ücret gelirlerinin payının giderek düşmesine sebep olmuştur. Diğer yandan Türkiye'de 90'lı yıllar boyunca yaşanan kronik yüksek enflasyon gelir dağılımının adil dağılmasını engellemiştir. Fiyatların sürekli artması, halkın satın alma gücünü olumsuz yönde etkilemiştir. Bireysel gelir dağılımının bir ölçütü olan GİNİ katsayısına bakıldığında Türkiye'de 1987'den 2012 yılları arasındaki periyotta genel olarak ciddi bir değişme görülmemiştir. 1994'teki büyük kriz sonucunda bozulma ve 2005 yılındaki nispi düzelme bunun istisnasıdır. Dünya ile karşılaştırıldığında ise Türkiye, ABD ve Çin dışında gelişmiş ülkelerden daha kötü, gelişmekte olan birçok ülkeden ise daha iyi konumdadır.

Anahtar kelimeler: Gelir dağılımı, Ekonomi Politikaları, GİNİ Katsayısı, Finansal Krizler

¹ Dr., Sakarya Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, cicioglu@sakarya.edu.tr

EVALUATION OF INCOME DISTRIBUTION IN TURKEY AFTER 1980 IN THE CONTEXT OF ECONOMIC POLICIES AND CRISES

Şükrü Cicioğlu

ABSTRACT

Globalization fact which came out after 1980's in Economics Literature has been one of the primary concepts being discussed nowadays. In 1980's that globalization process began to deepening with applied economic policies, putting under restrain of union rights politically and economically has caused to decreasing the wage revenue share in Turkey. Additionally, chronic high inflation occurring along 1990's has interfered fair distribution of income. Constant price increase has affected the purchasing power of public adversely. When the GINI Multiplier is examined that is a criterion of personal income distribution, there has not been seen a serious change between 1987-2012 period. Deterioration in consequence of Big Crises in 1994 and relative recovery in 2005 are exceptions of this situation. As compared with other countries, Turkey is worse than the developed countries except of US and China and better than many under developed countries.

Keywords: Income Distribution, Economic Policies, GINI Multiplier, Financial Crises

GİRİŞ

Ekonomik anlamda üretim yapan tüm bireylerin temel hedefi gelirlerini arttırabilmek ve ortaya çıkacak olan toplam gelirden maksimum payı alabilmektir. Ülkelerin ekonomik gelişmişlik seviyeleri milli gelirlerin miktarına ve artış hızına doğrudan etki yapmaktadır. Bu noktada asıl önemli olan ekonomik gelişmenin yükselişi ile artan milli gelirin kişilere yansımada meydana gelen dengedir. Gelişmiş ülkelerle, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeler arasındaki en önemli farklardan biri milli gelirin dağılımındaki farklılıklardır. Bu farklılıklar, yoksulluk ve gelir dağılımında adaletsizlik gibi sorunlara sebep olmaktadır. Yoksulluk 21. Yüzyılın en önemli sorunlarından biri haline gelmiştir. Dünyada pek çok ülke az ya da çok bu sorunla iç içe yaşamaktadır. Gelir dağılımı adaletsizliği ve yoksulluk sadece ekonomik değil, toplum huzurunu da yakından ilgilendiren sosyo-ekonomik bir kavramdır. Bu nedenle sosyal barışı sağlamış, gelişen toplum olabilme yolunda atılan önemli adımların başında gelir dağılımı adaleti ve yoksullukla mücadele politikalarının geliştirilmesi gelmektedir.

Gelir dağılımı farklı boyutları olan bir konudur. Bireysel, fonksiyonel, sektörel ve bölgesel gelir dağılımından söz edilebilir. Diğer yandan Neo klasik, Keynesyen ve Marxist iktisat kuramları başta olmak üzere derin teorik anlatımlara rastlamak da mümkündür. Konuyu sınırlamak adına bireysel ve fonksiyonel gelir dağılımı dışındaki alanlara girilmemiş ve teorik düzlem ihmal edilmiştir. Çalışma, kronolojik olarak 1980 yapısal dönüşüm sonrası ekonomi politikaları ve krizler ışığında gelir dağılımı süreçlerini ve dinamiklerini karşılaştırmalı olarak konu almaktadır.

1. 1980-89 DÖNEMİ (TİCARİ SERBESTLEŞME-FİNANSAL SERBESTLEŞME DÖNEMİ)

1980'li yıllarla birlikte Türkiye ekonomisinde iktisadi politika yaklaşımları kalkınma ve büyüme açısından önceki dönemin aksine dışa dayalı bir gelişme çizgisi içermiştir. 1970'li yılların sonuna doğru Türkiye ekonomisinde ciddi bir kriz yaşanmaktaydı. İthal ikamesinin tam olarak gerçekleşmemesi, dışa bağımlılığın artması ve yaşanan ağır enflasyon Türkiye ekonomisinde iktisadi politika açısından yeni politika arayışlarını gündeme getirmiştir. 1980'den sonra krize çözüm olarak dış pazarlara dönük ve ihracata dayalı bir büyüme yaklaşımı tercih edilmeye başlanmıştır. Bu dönemdeki politika

değişikliğine geçişi sağlayan en önemli gelişme 24 Ocak 1980 yılında yürürlüğe konan istikrar tedbirleridir. Bu kararlar 1980 sonrasının büyüme, istihdam, bölüşüm yapısını önemli ölçüde belirlemiştir. 24 Ocak kararlarının ana unsurlarını reel devalüasyonlar yoluyla işletilen bir kambiyo politikası, ithalatın giderek daha serbestleştirilmesi, ucuz kredi ve vergi iadesi gibi teşvik ve sübvansiyonlarla desteklenen ihracatın ekonomide öncelik haline getirilmesi, fiyat kontrollerini ve temel malların çoğundaki sübvansiyonların kaldırılması ve iç talebin daraltılmasına dönük politikalar olarak sıralayabiliriz. 1980 dönüşümü ile birlikte yaşanan bir diğer gelişme finansal sistemde yaşanan serbestleşmedir. Finansal sistemde serbestleşme, 1980 Temmuzunda vadeli mevduat ve kredi faizlerin serbest bırakılmasıyla başlamıştır. Ancak bu dönemde küçük bankaların ve bankerlerin faiz oranları konusundaki rekabeti sonucu 1982’de bankacılık sistemi bir krizle karşı karşıya gelmiştir. Dış ticaret açısından 1980’li yıllardaki temel tercih dışa açılmak şeklinde gerçekleşmiş; dönem boyunca güçlü ihrac teşvikleri, düşen emek maliyetleri ve döviz kuru politikalarıyla sanayi ürünleriyle dünya piyasalarına girmek dışa açılma politikasının temel unsurları olmuştur

1980-1988 yılları arasında ortalama yaklaşık %4,9’luk bir büyüme gerçekleşmiştir. Bu büyümenin ardında yatan nedenler esas olarak iç talebin kısılarak gerçekleştirilen ihracat artışları ve güçlü ihracat teşvikleridir. Diğer yandan bu dönemin büyüme yapısı ile ilgili diğer bir gelişmede büyümenin sanayide 1978-1980 yılları arasındaki düşük kapasitelerin özellikle sanayide kapasite kullanım düzeylerinin artmasıyla yakından ilgili olmasıdır. Bunu desteklemek amacıyla sanayi sektöründeki yatırımlara bakabiliriz. 1978-1979 yıllarında toplam sermaye birikiminden %29 pay alan sanayi sektörüne giden yatırım oranı 1988 yılında %16’ya düşmüş, bunun sonucunda sanayi yatırımların milli gelir içindeki oranı %6,1’den %4,2’ye düşmüştür. Dolayısıyla Türkiye sanayi sektörünün bu yıllardaki ihracat başarısının ve büyümeye yaptığı katkısının teknolojik bir atılıma dayalı verim artışlarına değil, esas olarak reel devalüasyonları gerçekleştiren döviz kuru politikaları ile ücret maliyetlerindeki aşınmaya dayandığı söylenebilir (Boratav, 2003, s. 159-162).

Büyümede ve özellikle sanayi sektöründe yaşanan bu gelişmeler iç talebin daraltılması politikalarıyla birlikte gelirin sınıflar arasındaki bölüşüm ile doğrudan ilişkiye girmektedir. Türkiye ekonomisinde incelenen dönemde bölüşüm açısından bir politika değişikliği yaşanmıştır. Çalışanların özellikle ücretlerin 1960-1970 yıllar arasındaki elde ettiği kazanımların sanayi

ve büyüme açısından yüksek maliyetler oluşturduğu yaklaşımı içinde ücretlilerin reel gelirleri bir takım politikalarla daraltılmıştır. Kimi zaman askeri yollarla da olabilen bu politikalarla birlikte dönem içinde çalışanların milli gelir içindeki payları hızla gerilemiştir. İmalat sanayi verilerinden hesaplanan reel ücretlerin 1978-1979 ile 1988 arasında toptan fiyatlara göre %29, tüketici fiyatlarına göre %32 oranında gerilemiştir. Aynı yıllar içinde ücret/katma değer oranının imalat sanayinin tümünde %32'den %15,4 düşmüştür (Boratav, 2003, s. 164).

24 Ocak Kararlarının tarım üzerindeki etkisi, tarım sektöründe uygulanan taban fiyatlarının ve destekleme alımı kapsamının daraltılması şeklinde gerçekleşmiştir. Birçok tarımsal ürün, destekleme alımı kapsamından çıkartıldığı gibi, taban fiyatları da enflasyonist gidişi durdurmak gerekçesi ile düşük tutulmuştur. Öte yandan satın alınan ürünlerin bedelleri de zamanında ödenmemiştir. Bu uygulamanın sonucu olarak, iç ticaret hadleri süratle tarım kesimi aleyhine gelişmiştir. Böylece gelir dağılımında, tarım kesiminin payı küçülmüştür. Ancak 1987 seçimlerinden sonra hükümet, tarım ürünleri fiyat destekleme politikasını gözden geçirmek zorunda kalmıştır. Hem taban fiyatları daha yüksek belirlenmiş, hem de ürün bedellerinin daha kısa sürelerde ödenmesine önem vermiştir (Şahin, 2006, s. 196).

Ekonominin dışa döndürülmesi için iç talebin düşürülmesi yönünde uygulanan gelir yöntemi politikaları, çeşitli ekonomi politikası araçları ile gerçekleştirilmiştir. Fiyat artışlarıyla, ücretliler ve çiftçiler gibi aktif nüfusun %85'ini oluşturan geniş bir üretici ve tüketici kesimin reel gelirleri, uzun bir dönem boyunca gerileme sürecine girmiştir. Emek ve sermaye gelirleri arasındaki fiyat yapısı bozulmuş, 1977'de ulaşılan düzeye kıyasla fonksiyonel gelir dağılımı, on yılı aşkın bir süre boyunca sürekli gerileme kaydetmiştir. Bu dönemin en ağır ücret mağduru memurlar olduğu ifade edilmektedir. Memurların 1979 yılındaki maaş düzeyleri, 1989 sonunda yarıdan fazla azalmıştır. 1980-1989 dönemi ücretlerin düşmesinde, sendikaların yeni liberal dönüşüm sürecinde işlevsizleşmeleri önemli bir yer tutmaktadır ve bu durum 12 Eylül darbesiyle ani bir biçimde gerçekleştirilmiştir. Öte yandan sendikaları baskı altına almayı amaçlayan 1982 Anayasası ve 1983 yasaları, sendikal faaliyetleri önemli oranda kısıtlamıştır (Ar, 2007, s. 303).

Aslında ücretlerin bu denli baskı altında tutulması, tarımın da baskı altında tutulması ve desteklenmemesi durumunu doğurmuştur. Nitekim geniş halk kitlelerinin ücretlerin düşürülmesine tepki göstermesinin önlenmesi için gıda malları fiyatlarının, diğer taraftan maliyetlerin artmaması

için sanayi sektörünün kullandığı tarımsal girdilerin fiyatlarının da düşük tutulması gereği gündeme gelmiştir. Bu nedenle destekleme fiyatları düşük tutularak iç ticaret hadlerinin tarım aleyhine gelişmesi sağlanmıştır. 1980-87 döneminde tarım ürünleri/sanayi ürünleri fiyatlarına göre hesaplanan iç ticaret hadlerinin, 1988 sonrası dönemde de tarım ürünleri/tarım girdileri yoluyla hesaplanan iç ticaret hadlerinin tarım aleyhine gelişmesiyle gerçekleşmiştir. Başka bir deyişle önce sanayinin tarıma bağıllığı, daha sonra ise tarımın sınai girdilere artan bağımlılığı dikkate alınarak ilk aşamada ürün fiyatlarıyla, sonra da girdi fiyatları yoluyla tarımdan diğer sektörlere kaynak aktarılmıştır (Candan & Uysal, 2008, s. 36).

İç ticaret hadlerini tarım açısından bozan bu gelişme, yani tarımın desteklenmemesi sonucunda fakirleşmesi; kente göçü arttırarak, işsizliği daha da arttırmıştır dolayısıyla bu durum ücretler üzerinde baskı oluşturmuştur. Öte yandan sektörel gelir dağılımını tarım açısından bozan bu gelişmeler, tarım bölgelerinin aldığı payı da azaltarak, bölgesel gelir dağılımını kötü yönde etkilemiştir. Gerek reel ücretlerin gerilemesi gerekse tarım sektörü ve tarım bölgelerinin fakirleşmesinin ortak sonucu, kişisel gelir dağılımının düşük gelirli gruplar açısından bozulması sonucunu doğurmuştur.

1980-83 döneminde tarım ve ücretlere uygulanan politikalar sonucunda; enflasyon kontrol altına alınmış ve iç talebin önemli ölçüde daraltılması üretimi ihracata yöneltmiştir. Sürekli devalüasyonlar ve dış ticaret teşvikleri diğer uygulamalarla da birleşince, ithalat ve ihracatta önemli artışlar gündeme gelmiştir. Tüm bu gelişmelere paralel olarak ödemeler bilançosu açıkları küçülmüş, döviz darboğazından çıkmış, dış ödemeler rahatlamış ve enflasyon gerileme sürecine girmiştir. Buna karşılık GSMH büyüme oranları düşük kalmış ve işsizlik artmıştır. Devletin ekonomideki yeri korunurken, sosyal dengesizlikler daha da büyümüştür (Şahin, 2006, s. 199).

Öte yandan Türkiye ekonomisi bu dönemde IMF ile müthiş bir uyum sağlamış, 1983 ve 1984 yılları olmak üzere iki stand-by anlaşması daha yapmıştır. IMF’nin yaktığı yeşil ışırlarla uluslararası bankalardan yoğun biçimde borç alınmaya başlanmıştır. IMF’nin reçeteleri sonucunda uygulanan politikaların, gelir dağılımının ücretli ve tarım kesimi açısından bozulmasının önemli bir yeri vardır. Daha önce de belirttiğimiz gibi mevcut rejim de anti-sendikalizm gerektiren bu politikaları korumuş ve kurumsallaştırmıştır (Sönmez, 2002, s. 120).

1985 yılında, 1985-1989 yıllarını kapsayan Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı gündeme gelmiştir. Planı hazırlayan kadro 24 Ocak kararlarını hazırlayan kadro ile aynı olduğu için Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda alınan

kararlar, 24 Ocak Kararlarının bir uzantısı niteliğindedir. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı her ne kadar 24 Ocak kararlarının bir uzantısı şeklinde görülse de, gelir dağılımı iyileştirmeye yönelik yeni uygulamaları gündeme getirdiği görülür. Buna göre;

Hane halkının gelir ve refahını arttırmak üzere toplu konut uygulaması ile düşük faizli kredi temin edilerek dönemin konut ihtiyacı büyük ölçüde karşılanmaya çalışılmış, memurlara konut edindirme yardımları yapılmıştır. Zorunlu tasarruflar için devlet katkısı ile destek sağlanmış, ücretlilere vergi iadesi yolu ile belirli miktarda transfer gerçekleştirilmiştir. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu uygulaması sonucunda muhtaç olanların bakımı ve sağlığı ile ilgili sorunların hafifletilmesine özen gösterilmiştir. Vergi dilimleri ve oranları düşük gelirli lehine yeniden düzenlenmiş, özel indirimler arttırılmıştır (DPT, 1988, s. 362) (Tablo 1).

Tablo 1: Kişi Başına Düşen Milli Gelirin %20'lik Dilimler İtibariyle Gösterimi (1963-1994)

	1963	1968	1973	1978	1983	1986	1987	1994
1.%20	4,5	3,0	3,5	2,9	2,7	3,9	5,2	4,9
2.%20	8,5	7,0	8,0	7,4	7,0	8,4	9,6	8,6
3.%20	11,5	10,0	12,5	13,0	12,6	12,6	14,1	12,6
4.%20	18,5	20,0	19,5	22,1	21,9	19,2	21,2	19,0
5.%20	57,0	60,0	56,5	54,7	55,8	55,9	49,9	54,9
GİNİ K.	0,55	0,56	0,51	0,51	0,52	0,50	0,43	0,49

Kaynak: DPT, 2007, s.19

Bunun yanında bu dönemde gelir dağılımının düzelmesi yönünde gerçekleşen bir diğer adım, 1984'ten sonra sendikal hakların tekrar tanınmaya başlanmasıdır. 1983 seçimleriyle, daha önce askıya alınan sendikalar faaliyetler bu dönemden sonra kısmen de olsa yerine oturmaya başlamıştır. Ancak 1982 Anayasası ile yeni sendikalar kanunu ve toplu sözleşme yasalarının oluşturduğu mevzuat çerçevesinde, işçi sendikaları hak aramada etkili olamamışlardır. Diğer yandan bu dönemden itibaren enflasyonun tekrar artmaya başlaması, reel ücretlerdeki baskıyı da devam ettirmiştir.

1980 sonrası refah ve umut vadeden savların, 1988'deki sosyal ölçekte ortaya çıkan sonuçları değerlendirildiğinde başarılı olmadığı görülür. Dönem içerisinde tarım ve ücretlilerin milli gelir içerisindeki payı azalırken, kar ve rant geliri artmıştır. Ayrıca (endeks değeri olarak) emek üretkenliğinin iki misli artmasına karşılık ücretlerde 1/3 oranında gerileme meydana gelmiştir. Bu durum ücret gelirlerinin üretimde hak ettiği payı alamadığını ortaya koymaktadır. 1980 sonrasında ikinci yarısında ise politikalar finansal

serbestleşmeyi kapsayacak şekilde düzenlenmiştir (Ar, 2007, s. 304). 1988 yılı, 80’li yılların ekonomi tarihinde bir dönüm noktası olarak nitelendirilmektedir. Bu yıllardan sonra hazırlanan (görelî anlamda) demokratikleşme çevresinde hükümetin baskıcı ekonomik eylemleri devam etmemiştir. Çünkü koordinasyon komitesi kalkmış, mevcut iktidar önemli oranda oy kaybetmiş, tarım kesiminde de durgunluklar ve istikrarsızlıklar gündeme gelmiştir (Kazgan, 1999, s. 147-148).

2. 1989-1994 DÖNEMİ (FİNANSAL SERBESTLEŞME-1994 KRİZİ DÖNEMİ)

Türkiye, 24 Ocak 1980 kararlarıyla uygulamaya koyduğu neo-liberal ekonomik politikalar; 1980’li yılların sonuna doğru tıkanma göstermiş, yeni bir süreci ifade eden tam serbestleşme ve uluslararası finans kapitalle bütünleşme süreci gündeme gelmiştir. Bu serbestleşme sürecine 10 Ağustos 1989’da uygulamaya konulan 32 Numaralı Karar ile girilmiştir. Bu karar ile birlikte döviz ve faiz uygulamaları dış ticarete serbestleşmenin yanı sıra sermaye piyasalarının serbestleştirilmesi ve konvertibiliteye geçiş gerçekleşmiştir (Ar, 2007, s.304-305). 1989 Yılında TL’nin konvertibilitesine geçiş ise, dış borçlanmayı daha çok sabit yatırımların finansmanına bağlı kalan cari işlemler bilançosu açıklarından koparmış, dolayısıyla dış borçların karşılığında GSMH artışı beklentisini karşılamamıştır (Kepenek, 2001, s. 81).

Tam serbestleşme ve uluslararası finans kapitalle bütünleşme sürecinde uygulanan para ve maliye politikalarında yapılan değişiklik; kamu harcamalarının ve açıklarının finansmanın vergiler yanında, hatta daha önemli oranda borçlanmaya (iç, dış ve Merkez Bankası) ağırlık verilmesi ve böylece girişimciler ve genel anlamda da sermaye üzerindeki vergi yükünün azaltılması olmuştur. Bu arada vergilemede dolaylı vergilere kayma gerçekleştirilerek gelir vergileri yerine harcama vergileri (dolaylı vergiler) ön plana çıkarılmıştır. Bu gelişme, ortalama tüketim eğilimi yüksek alt gelir gruplarının daha fazla vergi ödemesine neden olmuş ve bu durum da fonksiyonel gelir dağılımının emek kesimi aleyhinde gelişmesine neden olmuştur (Uysal & Candan, 2008, s. 37).

Bilindiği gibi aşırı sermaye girişi sonucu yerli para yabancı paralar karşısında değer kazanmaktadır. Bu olgunun ihracatçı sektörler, rekabet ve dış ticaret dengesi üzerinde önemli olumsuzlukları vardır. Türkiye ekonomisinde spekülâtif sermaye hareketlerinin denetimsiz şekilde ülkeye girmesi böyle bir sorun ortaya çıkarmıştır. Yüksek reel faiz aşırı değerli para politikasına sıkışan ekonomide kullanılabilir fonlar sabit yatırımlara yönelmek

yerine tüketim ve ithalat patlamasına dönüşmekte ve cari işlemler açığını tehlikeli biçimde arttırmaktadır

Öte yandan Türkiye ekonomisinde sermaye hareketlerinin serbestleşmesiyle birlikte meydana gelen şiddetli ekonomik dalgalanmalar, 1990 sonrası sürdürülemez maliye ve büyüme politikalarının yarattığı makro ekonomik dengesizlikler, sert makro ekonomik önlemlerle dengelenmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda meydana gelen şiddetli kur artışları ve hızlanan enflasyon sonucunda gerçek ücretlerde büyük düşüşler meydana gelmiştir. Öte yandan bu dönemde meydana gelen işsizlikteki yükselişlerin ücretler üzerinde oluşturduğu baskı, ücretlerin gerilemesindeki bir diğer önemli neden olmuştur (Ar, 2007, s. 304).

1988 ile 1992 yılları arasında kamu kesiminde ve imalat sanayinde reel işçi ücretleri %93 oranında artmıştır. Ulusal gelir, fiyat endeksleri, vergi gelirleri ve kamu yatırımları gibi nominal makro büyüklüklerin 1992 yılında, 1988'in 5 ila 7 katı düzeyine çıkmış olmalarına karşılık bütçeden ödenen maaş ve ücret harcamaları toplamı 19 kat, kamu kesiminde çalışan işçilerin ücret hadleri 22 kat, özel kesimde ücret hadleri 17 kat ve devlet memuru maaşları 13 kat artmıştır. Bütün bu gelişmeler sonucunda, toplam kamu harcamaları, 1988'de GSMH'nin %34,8'inden 1993'te %43,6'sına yükselmiştir. Bu artışın tümü kamu tüketim harcamalarında olmuş, kamu yatırımlarının GSMH içindeki payı azalmıştır. Özel kesimde de 3 yıl içinde gerçek işçi ücretleri %70 oranında yükselmiş dolayısıyla fiyat/maliyet dengeleri de değişmiştir (Yenal, 2003, s. 104).

Ücret ve maaşlarda meydana gelen bu gelişmelere ikame olarak; kırsal kesimin gelirlerine fiyat desteğinin, genelde ise iç ticaret hadleri yoluyla devlet desteğinin arttırıldığı görülmektedir. 1989 yılı ve 1993 sonuna kadar süren ve 1994'te tekrar şiddetli bir mali krizle noktalanın dört yıllık süreç, yeni bir değişimin kurgulandığı yıl olmuştur. 1989 stagflasyon yılı olduğu için GSMH'nin yıllık büyüme hızı yine %2'nin altında kalırken, enflasyon biraz yavaşlamış olsa da yine %60'ı aşkın haldedir. Göreli serbestleşen siyasal ortamda, işçi ve memur maaşları hızla reel olarak yükselmiş ve 1988'de net yurtiçi faktör gelirlerindeki paylarını %17,4'e indiren baskıları üzerinden atarak bu pay %20,5'e çıkmıştır (Kazgan, 1999, s. 148).

Öte yandan bu dönemde gelir dağılımının iyileşmesini sağlamak ve hane halkının gelir ve refahını arttırmak için bazı politikalar uygulanmıştır. Bunlardan bazıları; düşük faizli toplu konut kredisi verilmesi, memurlar ile işçiler ve bunların emeklilerine konut edindirme yardımı yapılması, zorunlu

tasarrufların devlet katkısı ile destek sağlanması ve ücretlilere vergi iadesi yoluyla belirli miktarda transferlerin gerçekleştirilmesidir. Bu tür politikalara dönem boyunca devam edilmiştir

1990 yılından sonra uygulanan politikalar Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planında (1990-1994) alınan kararlar doğrultusunda gerçekleşmiştir. Planda, özellikle makro düzeyde sorun alanları belirlenmiştir. Belirlenen sorun alanlarından biri de gelir dağılımı adaletsizliği hakkındadır. Buna göre önceki dönemlere göre dar gelirli lehine izlenen vergi ve transfer politikalarına rağmen gelir dağılımında istenen ölçüde iyileşmenin sağlanamadığı yargısına varılmıştır (DPT, 1989, s. 341).

Bu dönemde Türkiye ekonomisi önemli bir borç yükü altında olmasına rağmen hükümetler toplumsal refahı artırma yönündeki politikalarına devam etmiştir. Enflasyonun 1992 yılının birinci yarısında yavaşlama eğilimine girmesi bu yöndeki beklentileri kuvvetlendirmiştir. Çünkü bu durum sabit gelirli kesimlerin satın alma gücü üzerindeki baskının hafiflemesi anlamına gelmektedir. Ancak 1993 yılında gerek kamu gerekse dış ekonomik ilişkiler ve para piyasalarında meydana gelen dengesizlikler beklentileri boşa çıkarmıştır.

1989 dönüşümü ile yapılan sıcak para girişi, bir yandan faiz ödemelerinin artmasına ve finans kesimine transfer yapılmasına neden olmuştur. Diğer yandan da kamu için kullanılabilir kaynak yaratarak ve girdi maliyetlerini ucuzlatarak karlılığın azaltılmadan ve vergiler arttırılmadan reel ücretlerin yükselmesine yol açmıştır. Her kesim nezdinde sürdürülen bu popülerite artırma girişimi, 1994 yılında ülke ekonomisini krize sürükleyen altyapı olarak değerlendirilmektedir (Kepenek & Yentürk, 2011, s. 220).

3. 1994 KRİZİ VE SONRASI DÖNEM

1989 yılından itibaren izlenen politikalar ücretleri reel olarak 1990-1993 yılları arasında arttırmıştır. Ancak 1994 krizi ile bu artış yerini keskin bir düşüşe bırakmıştır. 1996 yılı itibariyle memur maaşları 1993 yılına göre az yükselme kaydetmekle birlikte ortalama işçi ücretleri arttırılmamıştır. Asgari ücrette ise az bir değişiklik yapılarak yirmi yıllık dönem sonunda %22’lik bir artış sağlanmıştır. Asgari ücret, izlenen ekonomik politikalarla şekillendiği için memur maaşlarına paralel olarak değişmiştir. Bu dönemde; gerek memur maaşlarının gerek asgari ücretin dönemsel değişkenliğinin düşük tutulması ve satın alma gücünün devamlı düşük tutulmasının temeline, her ikisinin de sendikal faaliyetler kapsamı dışında kalmaları ve siya-

silerin kararlarına bağlı olmalarının önemli payı olduğu savunulmaktadır (Ar, 2007, s. 365).

Piyasalarda meydana gelen dengesizlikler, sermaye tarafını da etkileyerek yatırımların azalmasıyla birlikte istihdamın da azalması (işsizliğin artması) gelir dağılımı konusunun başka bir boyutunu oluşturur. Buna bağlı olarak canlanan enformel ekonomi, özellikle emeğin fiyatı olan ücret açısından yeni oluşumları ifade etmektedir. Enformel sektörün büyümesi ve sendikal faaliyetlerin zayıflaması, fonksiyonel gelir dağılımının ücret aleyhinde gelişmesine sebep olmuştur. Çünkü; enformel sektörde sosyal güvenceden yoksun olarak çalışan işçiler, yoksulluktan ve gelir dağılımı adaletsizliğinden en fazla etkilenen kesim olarak karşımıza çıkar.

Kriz dönemlerinde istihdamın enformel artması ve ücretin belirlenmesinde aktif rol oynayan örgütlü sendikaların üye kaybetmeleri, emeğin sermayeye ve siyasi iktidara karşı görelî durumunun zayıflamasına katkı yapan iki önemli sebep olarak görülmektedir (Boratav, 2003, s. 199).

Büyüme ve birikim süreçlerini tümüyle dış sermaye hareketlerine bağlı hale getiren politikalar, dış gelişmelerin etkisine de oldukça açık hale gelmiştir. Nitekim 1997-1998 Asya ve Rusya krizlerinin etkisiyle sermayenin yükselen piyasalardan kaçması, 17 Ağustos'ta meydana gelen depreminin etkileri gibi dışsal etkenlerin yanı sıra, "1990'lar boyunca sürdürülen dışa bağımlı, yapay büyüme stratejisinin ve çarpık toplumsal bölüşüm ve birikim mekanizmalarının tıkanmış olması", ekonominin küçülme sürecine girmesine neden oldu. 1998 Temmuzunda IMF ile Yakın İzleme Anlaşması (Staff Monitoring Program) imzalandı. Yakın İzleme Anlaşması'nda enflasyon ve faiz dışı fazla gibi hedefler belirlenirken, anlaşmaya ek olarak hazırlanan Ekonomik Politikalar Bildirgesinde, ücretlerin sınırlandırılması, özelleştirmelerin hızlanması, sosyal güvencide emeklilik yasasının yükseltilmesi, mevcut tarımsal destekleme araçlarının tümünün kaldırılması gibi toplumun alt gelir gruplarından yoksul kesimleri etkileyebilecek dönüşümler öngörülmüyordu (Yeldan, 2004, s. 159).

Asya ülkelerini etkileyen kriz, Türkiye ekonomisinde talep daralmasına yol açmış, ihracat ve ithal mallarında fiyat düşüklüğüne neden olmuştur. Bu durumda cari işlemler dengesini olumsuz etkilemiştir. Krize bağlı olarak gelişmekte olan piyasalarda güvenin sarsılması döviz talebi arttırmış, Merkez Bankasının rezervleri 2,8 milyar dolar civarında düşmüştür. 1997 yılında Rusya'da yaşanan kriz Türkiye'den 11 milyar dolar sermaye kaçışına yol açmış, bu durum da İstanbul Menkul Kıymetler Borsası bileşik en-

deksini %57 oranında düşürmüştür. Bunun sonucunda da likidite sıkıntısı ve faizlerin yükselmesi sorunları ortaya çıkmıştır (Ar, 2007, s. 308).

1998’de mevcut hükümet ile IMF arasında yapılan yakın izleme anlaşması, 1999’da genişletilerek uygulanmaya devam edilmiştir. Enflasyonu azaltma amacı ile başlatılan program, 1999’da formatı değiştirilerek sosyal hayatı da yakından ilgilendiren bir hal almıştır. Özellikle toplumsal sınıfları birinci derecede ilgilendiren özelleştirme, sosyal güvenlik ve tarımsal nitelikteki politikalar sosyal hayatın değişmesi adına yeni bir süreci ifade etmektedir.

9 Aralık 1999 tarihli niyet mektubunda ortaya konulan “anti-enflasyonist” programda bütçe/kamu kesimi temel fazlasını elde etmek için değişik politikalara yer verilmiştir. Bunlar; sıkı döviz kuru taahhüdüne uygun para politikası, daraltıcı bütçe/maliye politikası ve buna uyumlu gelirler politikası, yapısal reformlar olarak nitelendirilen küresel düzene uyarlama yönünde sosyal güvenlikten telekomünikasyona ve tarıma uzanan bir yelpazede serbestleşme, ticarileşme, deregülasyon ve özelleştirme politikalarıdır (Sönmez, 2003, s.352).

Bu program çerçevesinde devlet, tarım ve emek kesimi ile olan teşvik, destekleme ve emeklilik fonu gibi sosyal-siyasi geleneklerini yeni bir yapıya kavuşturmayı amaçlamıştır. Öte yandan da kamu maliyesi ve para otoritelerinin teknik işlevlerini ve sosyal sorumluluklarını sınırlayarak, ulusal mali ve finans piyasalarını tamamen dış sermayenin güdümüne bırakmış gözükmektedir. Uygulamaya konulan programla giderek büyüyen iç borç stokunun ve giderek artan iç borçlanmanın azaltılması, bu bağlamda faiz hadlerinin aşağıya çekilebilmesi gerekçesiyle dış borçlanmaya yönelik söz konusu olmuştur (Yeldan, 2004, s. 162).

Öte yandan hükümet; özelleştirmelere hız vererek bütçe açıklarını küçültmeyi ve bir dizi yapısal reform ile programı desteklemeyi üstlenmiştir. Programın yapısal boyutunu; neredeyse Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana Türkiye’nin kendi büyüme hedefleri için ortaya koyduğu ne kadar politika ve kurum varsa hepsinin tasfiye edilip, yerine serbest piyasa mekanizmasının ve yabancı sermayenin getirilmesi konusu oluşturmuş ve program; Türkiye’nin tam küreselleşmesini hedeflemiştir (Kazgan, 2002, s.141).

Özetleyecek olursak, bu program çerçevesinde devlet, tarım ve emek kesimi ile olan teşvik, destekleme ve emeklilik fonu gibi sosyal-siyasi geleneklerini yeni bir yapıya kavuşturmayı amaçlamıştır. Öte yandan da kamu maliyesi ve para otoritelerinin teknik işlevlerini ve sosyal sorumluluklarını

sınırlayarak, ulusal mali ve finans piyasalarını tamamen dış sermayenin güdümüne bırakmış gözükmeğtedir (Yeldan, 2004, s.162).

4. 2001 KRİZİ VE SONRASI DÖNEM

Türkiye ekonomisi; 1989 yılından sonra yüksek kamu kesimi açıkları, yüksek yurt içi faiz hadleri, kısa vadeli hızlı sermaye girişleri ve düşük kur artışları ile giderek daha fazla "sıcak para" bağımlısı haline gelmiştir. Bunun yanında, biriken kamu kesimi iç borçlarının sürdürülemezliği Aralık 1993-Nisan 1994 kriziyle açık biçimde ortaya çıktığı halde, benzer politikalara daha sonraları devam edilmesi sonucunda Kasım, Aralık 2000-Şubat, Mart 2001 aylarında şiddetli bir bankacılık ve döviz kuru krizi ile karşı karşıya kalınmıştır. 2000 yılı başında kamuoyunun da büyük desteği alınarak başlatılan ve üç yıl uygulanmak üzere tasarlanan döviz kuruna dayalı istikrar ve yeniden yapılanma programı, 2001 yılında terk edilerek programda revizyona başvurulmuştur (Kibritçioğlu, 2001, s. 4).

2000 sonrasının ekonomi politikalarına ve yaşanan köklü dönüşümlere damgasını vuran IMF ile imzalanan stand-by anlaşmaları olmuştur. Dönemin ilk stand-by anlaşması olan, 2000-2002 stand-by anlaşması ile çerçevesi çizilen "Enflasyonla Mücadele, Yeniden Yapılanma ve Reform Programı"nın işleyişi üç temel unsura dayanmaktaydı: 1. Kamu kesimi (maliye) reformu; 2. Sosyal güvenlik, özelleştirme ve tarım kesimine yönelik yapısal nitelikli dönüşümler 3. Döviz kuru nominal çıpasına dayalı para programı (BSB, 2006, s. 7-10). Yukarıda bahsedilen üç unsur da Türkiye'de yoksulluğun yaygınlığını ve şiddetini etkileyecek sonuçlar doğurmuştur. İlk iki unsurun öngördüğü yapısal düzenlemeler devletin toplum karşısındaki görevlerinde köklü anlayış değişiklikleri yaratarak yoksullukla ilgili sonuçlar doğururken, üçüncü unsur olan para programı, yoksulların ve yoksulluğun her zamankinden çok konuşulacağı bir konjonktürün, 2001 krizinin ve sonrasının hazırlayıcısı olarak gösterilmektedir.

Programın enflasyonla mücadeledeki temel aracı döviz kurunu çıpa olarak kullanmaktı. Döviz kuru politikası 2000 Ocak-2001 Haziran dönemini kapsayan ilk 18 aylık sürede, 'enflasyon hedefine yönelik kur sepeti', takip eden dönemde ise 'kademeli olarak genişleyen band' çerçevesinde yürütülecekti. Burada amaçlanan, önceden ilan edilmiş kur ile toplumun enflasyonist beklentilerini aşağı seviyelere indirilmesiydi. Enflasyonun en az maliyetle aşağı indirilebilmesi için, geçmişe yönelik endeksleme alışkanlığının

terk edilmesi gerekmekte idi ve önceden açıklanan kur, buna bu büyük desteği verecekti (Erçel, 1999).

Ancak 2000 boyunca, döviz sepeti %20 artarken TEFE %33 arttı. Sabit kur politikasının TL’yi değerlendirirken ithalatı ucuzlatması ve reel faizdeki düşüş 2000’de hızlı bir tüketim konjonktürüne yol açtı. Pasif para politikası koşullarında, dış kaynaklı girişlerle para arzının artarak faizleri düşürmesi ve sonuç olarak kamu borçlanmasının reel faiz oranının sıfırlanması daha önceden “en iyi müşterileri devlet” olan bankaları tüketici kredilerine yöneltti ve konut otomobil gibi mal satışları hızlandı. Bu durum ekonomiye güçlü bir genişleme ivmesi getirdi ve 2000’nin ilk 9 ayında milli gelir %5,4 büyüdü (Sönmez, 2004, s. 172).

Bu büyüme oranı gerçekleşirken ithalatın patlamasıyla dış açıklar hızla arttı. Sıcak para hareketlerini ellerinde tutanların, dış dengenin sürdürülemez olduğunu anladıkları anda sermayelerini çekmesiyle birlikte yaşanan panik, döviz çıpasına hücumla sonuçlandı. Finans kesimini derinden etkileyen, sermaye kaçışlarını ve dövize yönelimi hızlandıran Kasım 2000’deki ilk şoktan sonra da programın döviz kuru hedefli yapısında bir değişiklik yapılmadı ve ikinci sok Şubat 2001’de geldi.

2001 yılında yaşanan %9,5’lik küçülmenin belki de en önemli sonucu, artan isten çıkarmalar ve yoksullaşmaydı. 2000 yılında %6,6 olarak belirlenen işsizlik, 2001’de ortalama %8,5, 2002’nin ilk çeyreğinde de %11,8’e ulaştı ve daha da önemlisi işsizlerin %22 civarında bir bölümünü kriz ile beraber isten çıkartılanlar oluşturuyordu. 2001’de ekonomi küçülürken GSMH’da işgücünü payı da azaldı. Özellikle özel sektörde hissedilen bu gelişme sonucu özel sektör işgücünün 2000 yılında GSMH’dan aldığı pay %24 iken, 2001’de %16,6’ya indi (Sönmez, 2004, s. 175).

2001 yılında yaşanan ekonomik kriz ve sonrasında azalan istihdam imkânları ve düşen reel gelirler gibi nedenlerle, özellikle kentlerde yaşayan yoksul kesimler, sahip oldukları sosyal destek mekanizmalarının giderek zayıflaması veya ortadan kalkması sonucu, ekonomik ve sosyal hayattan dışlanma riskiyle karşı karşıya kalmışlardır. Diğer taraftan kriz döneminde üretici kesimler üzerindeki vergi yükünün artmış olması, istihdam imkânlarını daha da daraltıcı yönde etkide bulunmuştur. Bu dönemde reel gelirlerde gerileme yaşanırken, toplam vergi yükünün de artış göstermesi, üretimin yanında tüketime üzerinde de caydırıcı rol oynamış ve gelir arttırıcı mekanizmaları zayıflatmıştır. Bütçe içerisinde, özellikle iç borç faiz ödemeleri payının giderek büyük boyutlara ulaşması ve uygulanan ekonomik istikrar programının mali ve parasal disipli-

nini ön planda tutan bir nitelik taşıması, devletin genelde sosyal refahı, özelde ise gelir dağılımını düzeltici ve yoksulluğu azaltıcı politikalar imkânını daraltmıştır (DPT, 2002, s.160).

Yaşanan krizler ücretliler açısından oldukça olumsuz sonuçlar içermektedir. Kriz süresince imalat sanayinde gerçek ücretler %20, kamu sektöründe %27 oranında gerilemiş, bu gelişmeler gelir dağılımını daha da bozarak, en alt gelir diliminde yoksulluğu arttırmış, orta gelir grubu ile en üst gelir dilimi arasındaki servet bölüşümü yeniden şekillenmiştir. 1980 sonrası küresel piyasalarla bütünleşme sonrası sayısı artan mali krizlerden etkilenen ücret düşüşlerinin 1970'li yıllara göre çok daha derin olduğu görülmektedir (Ar, 2007, s. 311).

Ayrıca, özellikle 2000 sonrası dönemde iç ulusal politikalarla fakirleştirilen tarımın durumu, küresel gelişmeler nedeniyle daha da kötüleşmiştir. Nitekim ileri teknoloji kullanan, büyük ölçeğe sahip ve dolayısıyla da yüksek verim düzeyini yakalamış, devletten büyük miktarlarda destek alan gelişmiş ülke çiftçileri ile bunun tam tersi koşullara sahip gelişmekte olan ülkelerin çiftçileri dünya piyasalarında karşı karşıya gelmektedirler.

Kalkınmak için ara ve yatırım malları ithal etmek zorunda olan dolayısıyla döviz elde etmeyi isteyen gelişme sürecindeki ülkeler bu haksız rekabet ortamında ürettikleri malları, çoğu kez maliyetlerin altında fiyatlardan ihraç etmek zorunda kalmışlardır. Bunun sonucunda örgütlenme bilinci ve düzeyinin düşük olması ve ülke içi piyasa koşullarının çiftçiler aleyhine sonuçlar üretmesi, küresel katkılarla birlikte fiyatların düşmesine ve çiftçi gelirlerinin azalmasına neden olmuştur (Uysal & Candan, 2008, s. 38).

2001-2005 yıllarını kapsayan Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda, gelir dağılımının iyileştirilmesi, yoksulluğun azaltılması ve refah artışının toplumun tüm kesimlerine adil olarak dağıtılması temel hedef olarak benimsenmiştir. Bunun yanında, dar gelirlili ve yoksul kesimleri ortalama refah seviyesine yaklaştırmayı ve mutlak yoksulluğu gidermeyi amaçlayan ekonomik ve sosyal politikaların geliştirilmesi ve transfer sisteminin; yoksullar ve yoksullaşma tehlikesi ile karşı karşıya bulunan gruplar lehine gelirin yeniden dağılımını sağlayacak bir yapıya kavuşturulması esas alınmıştır. Yine bu planın gelir dağılımının iyileştirilmesi ve yoksullukla mücadele özel ihtisas komisyonu raporunun "gelir dağılımının iyileştirilmesi ve yoksullukla mücadele" başlığı altında şu hususlara değinilmiştir (DPT, 2001, s. 99).

- Gelir dağılımındaki eşitsizliğin derecesini göstermek için kullanılan ölçütlerin başında yer alan GİNİ katsayısının, 1987 yılında 0,43 iken, 1994

yılında 0,49’a yükselmiş olması, Türkiye’de gelir dağılımı dengesizliğinin artarak devam ettiğini göstermektedir.

- Aynı dönemde, hane halklarının yüzde 20’lik gelir grupları itibarıyla dağılımı dikkate alındığında, Türkiye genelinde en yoksul yüzde 20’lik hane halkı grubunun gelir payı 1987 yılında yüzde 5,24 iken 1994 yılında yüzde 4,86’ya düşmüştür. En zengin yüzde 20’lik grubun payı bu yıllar arasında yüzde 49,9’dan yüzde 54,9’a yükselmiştir. Kırsal yerlerdeki hane halklarının gelir paylarında önemli bir değişme olmazken, kentsel yerlerdeki ilk dört grubun gelir payları azalmış, sadece en zengin yüzde 20’lik hane halkı grubunun payında ciddi bir artış meydana gelmiş ve bu grubun payı yüzde 50,9’dan yüzde 57,2’ye çıkmıştır.

- Faktör gelirlerinin dağılımı incelendiğinde, 1995 yılında yüzde 22,2 olan işgücü ödemelerinin payının 1998 yılında yüzde 25,5’e ve tarım gelirlerinin payının yüzde 12,1’den yüzde 14,3’e yükseldiği, kar, faiz ve kira gelirlerinin toplamından oluşan diğer gelirlerin payının ise yüzde 49,5’den yüzde 43,4’e düştüğü görülmektedir. İşgücü ödemelerinin payında meydana gelen artış, aynı dönem içerisinde ücretli kesimin istihdam içerisindeki payının yüzde 39,5’den yüzde 43,6’ya yükselmesi ve ücret gelirlerinde ortaya çıkan reel artışlardan kaynaklanmıştır. Tarım gelirlerinde gözlenen artış ise, tarım kesiminde çalışan işgücünün istihdam içindeki payının yüzde 46,8’den yüzde 42,3’e düşmüş olmasına karşın, çiftçinin eline geçen fiyatlardaki reel artışların etkisiyle meydana gelmiştir.

5. 2008 KRİZİ VE SONRASI DÖNEM

Dünya ekonomisinde 2007 yılında görülmeye başlayan ekonomik istikrar-sızlık belirtileri, 2008 yılında derinleşerek büyük boyutlu bir krize dönüşmüştür. Krizin çıkış noktası, dünya ekonomisinde önemli bir paya sahip olan ABD olarak görülmektedir. ABD’de ise krizin ortaya çıkması mortgage sisteminde yaşanan aksaklıklar olarak görülmektedir. ABD ekonomisinin yaklaşık %5’ini kapsayan mortgage kredilerinin geriye ödenmemesiyle baş gösteren kriz havası, dünyanın en büyük banka ve finans kuruluşlarında da meydana gelen olumsuz gelişmelerle birlikte yayılmaya başlamıştır.

Türkiye ekonomisi, 2001 krizi sonrasında uluslararası piyasalarda kaynaklanan büyük çapta finansal gelişme ile ucuz kredi olanaklarına kavuşmuştur. Giderek artan dış açıklar; önce yüksek faizlerin etkisiyle Türkiye’ye akmakta olan sıcak para, daha sonraları ise şirket birleşmeleri ve özelleştirmeleri ile elde edilen doğrudan yatırım finansmanı ile karşılanmaya çalışılmıştır.

şılmıştır. Söz konusu dönemde Türkiye'nin dış borcu hızla yükselmiştir. 2003 başında 129,6 milyar dolar olan toplam dış borç stoku, 2008'in Haziran ayı itibariyle 284,4 milyar dolara yükselmiştir. 5.5 sene gibi bir sürede biriktirilmiş olan 154,4 milyar dolarlık net yeni dış borcun ana kaynağı ise özel sektörün borçlanmasıdır (Yeldan, 2008, s.2). Borçluluğun büyük bir kısmının da özel sektörün olması, krizin etkilerini öncelikle bu sektörde görülmesine yol açmıştır. Bu durumun yansımaları, üretimde gerilemeler ve işsizlik oranlarındaki artışlar şeklinde ortaya çıkmıştır.

Türkiye'de 2002 yılı sonrası işsizlik oranlarına bakıldığında; 2002, 2003, 2004 ve 2005 yıllarında %10'lar civarında seyrettiği görülmektedir. Öte yandan 2006 yılından itibaren azalmıştır. Bu azalma 2007 ve 2007 Ekim ayı boyunca devam etmiştir. Ancak 2007 yılında öncelikle ABD'de başlayarak yayılan ekonomik krizin etkisiyle tekrar artma eğilimine girmiştir. 2009 Mart ayında ise %15'lere kadar yükselmiştir. Beş aylık bir dönemde işsizlik miktarının yaklaşık %5 artması, Türkiye ekonomisinin krizden önemli derecede etkilendiğini göstermektedir.

Tablo2:Türkiye'de yıllar itibariyle GİNİ Katsayıları

Yıllar	1987	1994	2002	2003	2004	2005	2007	2008	2012
GİNİ Katsayısı	0,43	0,49	0,44	0,42	0,40	0,38	0,41	0,41	0,39

Kaynak: TÜİK (2010) ve Birleşmiş Milletler İnsani Gelişim Raporu(2013)

1987'den 2008 yılları arasındaki periyoda GİNİ katsayısında genel olarak ciddi bir değişme görülmemiştir. 1994'teki büyük krizin maliyeti önemli ölçüde sabit ücretliler tarafından karşılandığında 0,49 büyüklüğündeki GİNİ katsayısı beklenen bir değişkendir. 2002-2005 dönemlerine bakıldığında genel düzeyde bir iyileşme görülmektedir.2012 yılında ise GİNİ katsayısı düştüğünden bir iyileşmeden bahsedilebilir.

Tablo:3 Seçilmiş Bazı Ülkelerin 2012 yılı GİNİ Katsayıları

Yıllar	ABD	Çin	Almanya	Yunanistan	Arjantin	Brezilya	Rusya	İtalya
GİNİ Katsayısı	0,41	0,43	0,28	0,34	0,45	0,55	0,40	0,36

Kaynak: Birleşmiş Milletler İnsani Gelişim Raporu (UN Human Development Report) (2013)

Birleşmiş Milletler Raporu'na göre Ülkeleri sahip oldukları GİNİ, katsayısı bakımından sıralarsak küresel sistemin en iyi oranları olarak görünen 0.20 ile 0.30 arasında GİNİ katsayısına sahip olan ülkelerin şunlar olduğunu görüyoruz: Norveç, İsveç, Finlandiya, Almanya, Avusturya, Slovakya, Belarus, Bulgaristan, Romanya, Kazakistan, Ukrayna. Bunlar arasında Almanya ile Avustur-

ya dışındaki ekonomilerin sosyal demokrasi uygulayan ya da geçmişte sosyalist sistemle yönetilen ülkeler olması dikkat çekmektedir. GİNİ katsayısının en kötü olduğu ya da gelir dağılımı açısından en adaletsiz olan ülkeler ve katsayıları şöyle: Seyşeller (0,66), Komoro (0,64) ve Namibya (0,64.)

2007-2013 yıllarını kapsayan Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planının “Gelir Dağılımının İyileştirilmesi, Sosyal İçerme ve Yoksullukla Mücadele” başlığının altında aşağıdaki konulara da değinilmiştir (DPT, 2006, s. 42-45);

- 2001 yılı sonrasında ulaşılan yüksek büyüme oranlarıyla kişi başına milli gelir artmış, gelir dağılımındaki eşitsizlik ve yoksulluk göstergelerinde iyileşmeler görülmüştür. Kriz sonrasında sıkı maliye politikası uygulanmasına rağmen sosyal harcamaların GSYİH içindeki payı artırılmıştır. Özellikle, emekli, özürü, dul-yetim ve öğrenciler ile yoksul ve kırsal kesimdeki ailelere yönelik gelir artışı sağlayacak transferler yapılmıştır. Ayrıca, bu dönemde asgari ücret reel olarak artmıştır.

- Türkiye’de 2002 yılında en zengin yüzde 20’lik grubun yıllık kullanılabilir gelirden aldığı pay, en yoksul yüzde 20’lik grubun aldığı payın yaklaşık 9,5 katı iken, 2003 yılında bu oran 8,1, 2004 yılında ise 7,7 seviyesine düşmüştür. AB-25 ortalamasında ise aynı oran 2003 yılında yaklaşık 4,6’dır. Ayrıca, Türkiye’de 2002 yılında 0,44 olan GİNİ katsayısı, 2003 yılında 0,42’ye, 2004 yılında 0,40’a gerilemiştir.

- Gıda harcamalarını içeren yoksulluk sınırı altındaki nüfusun toplam nüfusa oranı; 2002 yılında yüzde 1,35 iken, 2004 yılında yüzde 1,29 seviyesine gerilemiştir. Yoksulluk oranı olarak da tanımlanan gıda ve gıda-dışı yoksulluk oranı 2002 yılında yüzde 26,96 iken, 2004 yılında yüzde 25,6’ya gerilemiştir. 2002-2004 döneminde yoksulluk oranlarında Türkiye geneli için bir iyileşme olmakla birlikte, kırsal alandaki yoksulluğun bazı göstergelerde artmış olduğu görülmektedir. Nitekim kırdı yaygın olan ücretsiz aile işçileri işteki durum itibarıyla, 2004 yılında en yoksul grup olmuştur.

SONUÇ

1980’li yıllardan itibaren küreselleşmenin süreci hızlanmış, ülkelerin dünya ekonomisine uyum sağlamak için sınırları kaldırarak daha etkin üretim, yatırım, ticaret bedelini benimsemişlerdir. Bu sürece katılan ülkeler iktisadi olarak farklı evrelerde oldukları için küreselleşme kimi ülkeler için olumlu kimi ülkeler için olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Küreselleşmenin olum-

lu yanları; ekonomik büyüme, teknolojik birikim ve teknolojik gelişme, rekabet, istihdamın arttırılması, ülkeler ve bölgeler arasındaki mesafeyi kısaltması, yerleşmiş oligopolleri parçalama, mali piyasaların bütünleşmesi, düşük işlem ve bilgi maliyetlerinin verimlilik artışı gibi avantajları bulunmaktadır. Küreselleşme ile dezavantajları ise üretim faktörlerinin mobil hale gelmesi uluslararası sınırları aşma yeteneğine sahip olan gruplar lehine gelir dağılımı değişmiştir. Yine bunun yanında işçilerin ikame edilebilirliğinin artması ücretlerde düşüş ve piyasalarda güvensizlik meydana getirmiştir. Nitelikli ve niteliksiz işgücü arasındaki ücret farkı nitelikli işçi lehine gelişmiştir. Dış ticarete yönelik korumacı politikalarının kaldırılması, ülkelerin yabancı yatırımları kendilerine çekmeleri için vergi oranlarını azaltmaları, vergi gelirlerini aşındırmış, gelirlerin azalması, harcamalara etki etmiş, harcamaların niteliği ve niceliği azalmıştır. Küreselleşme ile verimlilik de artmıştır, ancak yoksul kesimin bu gelire ulaşma olanağı sınırlı kalmıştır.

Türkiye’de 1987’den 2008 yılları arasındaki periyoda GİNİ katsayısında genel olarak ciddi bir değişme görülmemiştir. 1994’teki büyük krizin maliyeti önemli ölçüde sabit ücretliler tarafından karşılandığında 0,49 büyüklüğündeki GİNİ katsayısı beklenen bir değişkendir. 2002-2005 dönemlerine bakıldığında genel düzeyde bir iyileşme görülmektedir. Gelişmiş ülkelerle karşılaştırıldığında ekonomimizdeki GİNİ katsayısı büyüklükleri oldukça yüksektir. 2008 OECD kaynağına göre OECD ülkelerinin bu yıldaki ortalaması yalnızca 0.31’dir.

Son 10 yıllık zaman diliminde fiyat istikrarı yanında ekonomik büyümenin sağlanması ve sürdürülebilir olması ekonomi politikalarının temel amaçları olmuştur. Gelişmiş ülke olma yolunda olan Türkiye gibi ülkelerde büyüme, zenginleşme ve dolayısıyla refah artışı beklentisi ve ekonomi politikalarının buna göre yönlendirilmesi tabii görülmektedir. Son 10 yıllık periyotta yıllık ortalama yüzde 5,5’lere varan büyüme oranına karşılık gelir dağılımı ölçümünün temel kriteri olan GİNİ katsayısında kayda değer önemli bir değişimin gözlemlenmemiş olmasına dikkat çekmek gerekir. Büyümeyi elde etmek kadar, ortaya çıkan ilave gelirin adil dağılımı önemsenmelidir. Gelişme yolundaki ülkelerde bazı çarpıklıkların olması normal görünebilir; önemli olan bu çarpıklık ve bozulmaları önleyebilecek sistemli politikalar üretmektir. Kalkınmasız adalet olamayacağı gibi adaletsiz kalkınma da olamazdır.

KAYNAKÇA

- AKTAN, C. C. (2002). Yoksullukla Mücadele Stratejileri. *HAK-İŞ Konfederasyonu Yayınları* .
- AKYÜZ, Y. (1977). *Sermaye, Büyüme, Bölüşüm*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- AR, K. N. (2007). *Küreselleşme Sürecinde Türkiye’de Ücretlerin Gelişimi*. Ankara: Kamu-İş Yayınları.
- BORATAV, K. (1965). *Kamu Maliyesi ve Gelir Dağılımı, Kavramlar ve Metot Meseleleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- BORATAV, K. (2003). *Türkiye İktisat Tarihi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- BORATAV, K. (1974). *Türkiye’de Devletçilik*. Ankara: Gerçek Yayınevi.
- BSB. (2006, 06). *BSB İktisat Grubu*. 04 01, 2012 tarihinde BSB İktisat Grubu: http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org/Yazilar_BSB/BSB2006_Final.pdf adresinden alındı
- CANDAN, E., & UYSAL, Y. (2008). Türkiye’de 1960 Sonrası Dönemde Büyüme Stratejileri. *İktisat Dergisi* , 31-41.
- ÇELİK, A. (2004). AB Ülkeleri ve Türkiye’de Gelir Eşitsizliği: Piyasa Dağılımı ve Yeniden Dağılım. *Çalışma ve Toplum Dergisi* .
- DAĞDEMİR, Ö. (2004). *Ekonomik Kalkınma Sürecinde Gelir Eşitsizliği Sorunu ve Makroekonomik Göstergeler*. 04 10, 2012 tarihinde <http://yaklasim.iibf.gazi.edu.tr/ciltler/9/30/3.pdf> adresinden alındı
- DPT. (2006). 04 12, 2012 tarihinde <http://www.dpt.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FCD72D946E04312EA3> adresinden alındı
- DPT. (1989, 06 22). *Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı*. 04 03, 2012 tarihinde <http://www.dpt.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FC1D20ECF6C1940897> adresinden alındı
- DPT. (2001). *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*. Ankara.
- ERÇEL, G. (1999, 12 09). *TCMB*. 04 11, 2012 tarihinde TCMB: <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/paraprog2/baskanmat5y.html> adresinden alındı
- GÜLALP, H. (1983). *Gelişme Stratejileri ve Gelişme İdeolojileri*. Ankara: Yurt Yayınları.
- KARATAŞ, V. (2004). IMF Destekli İstikrar Programları ve Gelir Dağılımına Etkisi Türkiye Örneği. *Basılmamış Doktora Tezi* . Sakarya.
- KAZGAN, G. (1999). *Tanzimat’tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- KEPENEK, Y. (2001). *Cumhuriyet Dönemi Ekonomi Politikaları Ulusal Sorunlar ve Demokratik Çözüm Yolları*. Bursa: Ekin Kitabevi.
- KEPENEK, Y., & YENTÜRK, N. (2011). *Türkiye Ekonomisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- KİBRİTÇİOĞLU, A. (2001). *Türkiye Ekonomisi Makale Tebliğ Arşivi*. 04 20, 2012 tarihinde econturk: <http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/ytd-kibritcioglu.pdf> adresinden alındı

OLGAN, N. T. (2005). *Ekonomik Krizin Emek Piyasalarına Etkisi*. İstanbul: DİSK Yayınları.

ÖZTÜRK, N., & GÖKTOLGA, Z. (2010). *Yoksulluk ve Gelir Bölüşümünü Belirlemede*. 04 05, 2012 tarihinde Yoksulluk ve Gelir Bölüşümünü Belirlemede adresinden alındı

PARASIZ, İ. (2003). *Türkiye Ekonomisi*. Bursa: Ezgi Kitabevi.

PARASIZ, İ. (1998). *Türkiye Ekonomisi, 1923'ten Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları*. Bursa: Ezgi Kitabevi.

PINAR, A. (2006). *Maliye Politikası*. Ankara: Naturel Kitap Yayın Dağıtım.

SAĞLAM, D. (1976). *Türkiye Ekonomisi*. Ankara: Kalite Matbaası.

SAVAŞ, V. (1999). *İktisadın Tarihi*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

SEYİDOĞLU, H. (2002). *Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük*. İstanbul: Güzem Cam Yayınları.

SÖNMEZ, M. (2002). *100 Göstergede Kriz ve Yoksullaşma*. İstanbul: İletişim Yayınları.

SÖNMEZ, M. (2004). 2001 Krizi, IMF ile İlişkiler ve Gelir Bölüşümü. *Gülten Kazgan'a Armağan Türkiye Ekonomisi* (s. 341-365). içinde İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

SÖNMEZ, M. (2001). *Gelir Uçurumu, Türkiye'de Grlirin Adaletsiz Bölüşümü*. İstanbul: Om Yayınevi.

SÖNMEZ, M. (2004). *İşte Eseriniz!..100 Göstergede Kurulştan Çöküşe Türkiye Ekonomisi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

ŞAHİN, H. (2007). *Türkiye Ekonomisi*. Bursa: Ezgi Kitabevi.

ŞAHİN, H. (2006). *Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişimi ve Bugünkü Durumu*. Bursa: Ezgi Kitabevi.

ŞENSES, F. (2003). *Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk*. İstanbul: İletişim Yayınları.

TEZEL, Y. (1986). *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi*. İstanbul: Yurt Yayınları.

TÜRKMEN, F. (2002, Eylül). Eğitimin Ekonomik ve Sosyal Faydaları ve Türkiye'de Eğitim-Ekonomik Büyüme Gelişiminin Araştırılması. *DPT Uzmanlık Tezleri*, . Ankara: Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü.

ULUSOY, A. (2006). *Maliye Politikası*. Trabzon: Üçyol Kitabevi.

UN, Birleşmiş Milletler İnsani Gelişim Raporu (UN Human Development Report) (2013)

UYSAL, Y. (1999, Temmuz-Ağustos-Eylül). Bölüşüm İlişkileri ve Bu İlişkilerin Düzenlenmesinde Etkili Olabilecek İktisat Politikalarının Değerlendirilmesi-Türkiye Örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Gelir Dağılımı Özel, Doktora Tezi*. İzmir.

UYSAL, Y., & CANDAN, E. (2008). Türkiye'de 1960 Sonrası Dönemde Büyüme Stratejileri. *İktisat Dergisi*, , 31-41.

YELDAN, E. (2004). *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi, Bölüşüm, Birikim ve Büyüme*. İstanbul: İletişim Yayınları.

YENAL, O. (2003). *Cumhuriyetin İktisat Tarihi*. İstanbul: Homer Kitabevi.

YERASİMOS, S. (1992). *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye-3*. İstanbul: Belge Yayınları.

YILDIRIM, K., & KARAMAN, D. (2003). *Makroekonomi*. Eskişehir: Etam Matbaası.

YUMUŞAK, İ. G., & BİLEN, M. (2000). Gelir Dağılımı Beseri Sermaye İlişkisi ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme. *K. Ü. Sosyal Bilimler Dergisi* , 77-96.

Yumuşak, İ. G., & Bilen, M. (2000). Gelir Dağılımı–Beşeri Sermaye İlişkisi ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme. *K.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi* , 77.

ZALM, S. (1997). *Çalışma Ekonomisi*. İstanbul: Filiz Kitabevi.